

id. Bagi Ferenc*

Nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a személyes névmások használatában a vajdasági magyar sajtóban

1. Bevezetés — A standardizált nyelv, a nyelv kommunikációra való alkalmassága, a nyelvi-nyelvhelyességi hiba, a hiba terjedésének veszélyei

Minden bizonnyal nehezen kérdőjelezhető meg annak az általános véleménynek a helytállósága, amely szerint a grammatikai szabályokat tiszteletben tartó igényes nyelv, a köznyelv használata nem valami különködés, hanem az azonos anyanyelvű szélesebb közösség tagjaihoz intézett egyszerűbb és összetettebb tartalmú közlések megértésének biztosítása minden nyelven. Mert minden nemzet egyetemes nemzeti köznyelve az a nyelv, amelyet a nyelvészek az adott nyelv tájnyelveinek elemzése és egyedi sajátosságainak tanulmányozása nyomán, a megállapított általános jellemzőket rendszerbe foglalva írtak le, azaz, az adott nyelv grammatikai rendszerét alkották meg, — úgymond — szabványosították a nyelvet. Ennek köszönhetően ez a nyelvváltozat, egyetemes nyelvtana révén, egyrészt áthidalta a nyelven belüli tájegységek nyelvei közötti különbségeket, másrészt, magának a nyelvtani rendszernek, és az e rendszerbe illeszkedő szabályoknak köszönhetően kerülhetett és került is sor a gondolatok árnyaltabb kifejezésére alkalmas fogalmakat megtestesítő szavak létrejöttére, megalkotására, valamint kifejezési formák kialakulására, illetve kialakítására. E szakszerű és újító beavatkozásoknak köszönhetően megszűntek a tájnyelvek mindinkább szűknek bizonyuló közléslehetőségei, azaz széleskörű feltételek, lehetőségek teremtődtek meg a kor követelményeinek megfelelő bonyolultabb gondolatok közlésére, — a sokoldalú és sokrétű kommunikációra. És ma, leginkább ezt a standardizált nyelvet, az egyetemes köznyelvet tanítják idegen nyelvként minden nyelv esetében, de maguk az anyanyelvi beszélők is ezt a nyelvet sajátítják el iskolai tanulmányaik során, és leginkább ezt, illetve ennek a nyelvnek egy valamivel oldottabb, a

* *id. Dr. Bagi Ferenc, nyugalmazott egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Újvidék*

régió tájnyelveinek bizonyos sajátosságait is magába foglaló nyelvet, a regionális köznyelvet használják egy-egy nagyobb tájegység igényesebb anyanyelvi beszélői napi közléseik során. A nyelv, így ez a standardizált egyetemes és a regionális köznyelv is, a beszélők szolgálatában áll, akik viszont igen eltérő közléstartalmaktól, beszédalkalmaktól, műveltségüktől, beszélő társuktól, pillanatnyi hangulatuktól, mindezek rájuk gyakorolt hatásaitól stb. függően az általánosan elfogadott szabályoknak megfelelően használhatják, és használják is anyanyelvüket. Olykor-olykor azonban, váratlanul és akaratuk ellenére, vétenek szabályai ellen. Ezeket a tévesztéseket általában maga a beszélő azonnal helyesbíti, de elő-elő fordulhat, hogy a helyesbítés elmarad, sőt az is, hogy a tévesztés megismétlődik. És ez már nyelvi-nyelvhelyességi hiba, amit a *Magyar Nyelv Értelmező Szótára*, (Akadémia Kiadó, Budapest, 3. kötet, 1960) hiba szó értelmezése második jelentésének c. pontjában, a következőképpen ír le: "A nyelv törvényei, a stílus általános követelményei v. a helyesírás szabályai ellen elkövetett vétség." A véletlenszerű, tehát a beszélő által is azonnal észrevett és kijavított nyelvi-nyelvhelyességi hibákkal ellentétben, a gyakran ismétlődő vétségek esetében állandósulásuk eshetősége nem zárható ki. Állandósulásuk viszont veszélyekkel jár. Az állandósult nyelvi hiba következtében a közlés megértése nehezülhet meg, illetve annak félreérthetősége következhet be, vagy éppenséggel be is következik, ami viszont az adott nyelv már kialakult kommunikációra való alkalmasságát veszélyezteti, a tévesztések számának jelentős gyarapodása pedig új nyelvi változat, vagy változatok kialakulásának lehetőségét is előrevetíti. E veszély elsősorban az olyan nemzetek anyanyelvének esetében válhat valóságossá, mint pl. a magyarságé, amelynek nemzetrészei különböző okokból kifolyólag több országban élnek nemzeti kisebbségként, vagy kisebb-nagyobb lélekszámú nemzetrészekként. E tények ismeretében pedig talán már nem túlzás azt állítani, hogy a magyar nyelv esetében egyáltalán nem felesleges nyelvi-nyelvhelyességi és nyelvművelési kérdésekkel foglalkozni, sem határon innen, sem határon túl. Különböző országokban különböző okokból és különböző módon védik nemzetük anyanyelvének egyetemes köznyelvét, bár az is igaz, hogy nem mindenhol teszik ezt. Egy adott nyelv standardizált változatának védelme a szóban forgó nyelv egyedi sajátosságainak védelme mellett az adott nyelv már kialakult, kommunikációban betöltött szerepének védelmét is jelenti, tehát semmiképpen sem lehet mellékes annak kérdése, hogy a szélesebb közösség, az államalkotó nemzeti közösség, és maga

az államvezetés, illetve az adott állam jogalkotó testületei, miként viszonyulnak ehhez a kérdéshez. Bár e kérdés vizsgálata nem feladata ennek a dolgozatnak, mégis, mivel nyelvi-nyelvhelyességi hibákról fogok az alábbiak során (és még máskor is) szólni, olyanokról, amelyek közül több is igen gyakran fordul elő a fentebb említett médiumokban, ezzel pedig már-már meghonosodni látszanak, így, logikusnak vélem mondandóm kifejtését három állam anyanyelvhasználathoz való egymástól igen eltérő viszonyulásának áttekintésével kezdeni. Azért vélem így, mert az, hogy valamely nyelvi-nyelvhelyességi hiba elterjedhet-e, netán meg is honosodhat valamely állam többségi nemzetének államhatárokra belüli és azon kívüli kisebbséget képező részének vagy nemzetrészeket alkotó csoportjainak anyanyelvhasználatában is, az már nem egyszerűen csak nyelvészeti, hanem már inkább kultúrpolitikai és döntéshozatali kérdés. Ezen államok dolgozatom tárgyával kapcsolatos jogi természetű döntései, határozatai viszont tanúságosak és tanulságosak ebben a kérdésben.

2. Az igényes, a grammatikai szabályokat tiszteletben tartó nyelvhasználat rendezésének, biztosításának háromféle módjáról, három országban

2.1.1. Anglia. A budapesti Echo Tévében (Bayer show, 2018. 07.29-én) hangzott el a hír, hogy Angliában 26 évi szolgálat után felmondtak annak az orvosnak, aki a nemeket megkülönböztető angol nyelv grammatikájának megfelelően, következetesen azon névmást használva fordult a nála egészségügyi panaszokkal vizsgálatra jelentkezőkhöz, amely nemhez természetesen tartoztak, tehát: a nők esetében a *she*, a férfiak esetében pedig a *he* nemet jelölő névmásokat használta. És tette ezt annak ellenére, hogy egyes páciensei jelezték: ők éppen olyan lelkiállapotban vannak, amelyben nem azon nemhez tartozónak érzik magukat, ami éppenséggel a természetes nemük, ezért arra kérik őt, hogy esetükben a másik nemnek megfelelő személyes névmást használja. Az orvos azonban ezeket a kéréseket, elvárásokat nem vette figyelembe, mire a kérelmezők közül valaki feljelentette, aminek a következménye az lett, hogy az orvost elbocsátották, azaz, pestiesen (és ma már nem *csak* pestiesen!) szólva: *kirúgták* állásából! És tették ezt munkaadói teljesen jogosan, merthogy a ködös Albionban mindenkinek törvény garantálta személyes joga, hogy olyan neműnek tartsa és tartassa magát, amilyenek éppen kedve tartja.

2.1.2. *Szerbia.* A Magyar Szó 2018. aug. 1.-i számában „A cirill írásmód védelmében. Megkezdik a hivatalos nyelv- és íráshasználatról szóló törvény alkalmazását” című írásából megtudhatjuk, hogy a szerb kormány hamarosan megalakítja a szerb nyelvi tanácsot. „A tanácsnak kilenc tagja lesz, és a szerb nyelv szabványosításával megbízott bizottsággal párhuzamosan felügyeli majd a szerb nyelv és a cirill írásmóddal kapcsolatos rendelkezések betartását.” Megtudhatjuk továbbá a tudósításból azt is, hogy a rendelkezések ellen vétő köztársasági- és intézmények, de ezek felelős vezetői is, nem kisösszegű pénzbírsággal lesznek sújthatóak törvénytörés esetén.

2.1.3. *Magyarország.* Magyarország esetében az előbbiekhöz viszonyítottan más a helyzet, ugyanis, ha az angliai orvos itt magyarul beszélt volna, nem járhatott volna úgy, ahogy Angliában járt, éspedig több okból sem. Először is azért nem, mert a magyar nyelv grammatikailag nem különböztet meg nemeket, másodsor pedig azért nem, mert Magyarországon (hála Istennek!) nincs érvényben olyan törvényes előírás, amelynek értelmében mindenki olyan neműnek tarthatja és tartathatja magát, amilyenek éppen kedve tartja, de — tudomásom szerint — egyébként sem, mert ebben az országban olyan állami szintű előírás sem létezik, amelynek alapján a törvény erejével követelhetné meg bárki is a köztársaságtól és közintézményektől, azaz e vállalatok és intézmények vezetőitől és alkalmazottaitól az igényes nyelvhasználatot. Hogy ez így lehet, azaz, hogy ez valahogy így is van, azt egyéni tapasztalatom alapján állíthatom. E tapasztalatom az alábbiak során röviden ismeretem.

2.1.4. Pécsen, 2013-ban érdeklődőként vettem részt a *Gyökerek, utak, jövők: az anyanyelv megőrzésének kérdései a Kárpát-medencében* elnevezésű konferencián. (Pécs, Pécsi Akadémiai Bizottság Székháza, 2013. szeptember 13-14.) Érdeklődéssel hallgattam a különböző foglalkozású, de az anyanyelv fontosságát egyaránt hangsúlyozó, mondandójukat azonban más-más szempontból kifejtő felszólalókat. Feltűnt azonban, hogy a beszámolómban arról nem esett szó, hogy *milyen minőségű anyanyelv* megőrzéséért szállnak síkra a dolgozatok szerzői, holott, ismerve a nálunk, a Vajdaságban eléggé elterjedt, szlavizmusokkal megtűzdelt úgynevezett *júgómagyar nyelv* terjedése ellen folytatott küzdelmet, és tapasztalva a magyarországi tévécsatornák adásaiban a riporterek és riportalan-y-közszereplők igen gyakori, már-már megszokott nyelvhelyességi tévesztéseit, az előadásokat követő vitában szót kértem. Miután a szót megkaptam, elkezdtem véleményem aktualitásának a *júgómagyar* és budapesti tévéadók beszélőinek nyelvhelyességi hibáira

hivatkozó meglátásaim kifejtését, azonban, alig néhány mondat után, a vita vezetője a szavamba vágott, és igen határozottan közölte velem: „Magyarországon nincs nyelvi rendőrség! Magyarországon mindenki úgy beszél, ahogy akar!” És még azt is, hogy megvonja tőlem a szót. Erre, persze, én, afféle „keményfejű” magyarként, vagy, ha valakinek így jobban tetszene: afféle „rátarti balkániként” vissza is szóltam, és addig nem is kotródtam a helyemre, amíg mondandóm végére nem értem. Mivel nem hittem el, illetve nem voltam képes elfogadni azt, hogy Magyarországon valóban ez, a nyelvhasználat terén *liberális eszmeiség érvényesülését és terjedését biztosító elv*, a „*Mindenki, úgy beszél, ahogy akar*”- elv a ténylegesen elfogadott elvi és jogi álláspont, meg kellett találnom azt a hivatalos szervet, amelyet a budapesti tévécsatornák tevékenységének kérdéseiben illetékesnek tekintenek Magyarországon. Ez sikerült. Azonban a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóságtól, a hozzájuk is eljuttatott, (egyébként eléggé gyorsan készült, ennél fogva több kívánnivalót is maga után hagyó) írásomra udvarias hangvétellű, de tevékenységükre vonatkozóan pontosan tájékoztató választ kaptam. Válaszukból idézem a mondandóm szempontjából aktuális részt, a következőket:

„Tájékoztatjuk, hogy a Hatóság a médiaszolgáltatásokról és tömegkommunikációról szóló 2010. évi CLXXXV. törvény (Mttv) rendelkezései szerint a médiaszolgáltatókkal szemben akkor indíthat eljárást, ha jogszabályba ütköző magatartást észlel. Az *Mttv. nem tartalmaz nyelvhelyességre vonatkozó előírásokat.*” (Kiemelte, B. F.)

2.2.1. Az idézett válasz általam kiemelt utolsó mondata alapján — úgy látszik! — más következtetés nem is vonható le, mint csak az, hogy Magyarországon valóban *mindenki úgy beszél, ahogy akar*, és hogy jelenleg nincs olyan hivatalos intézmény, amely eljárhatna az olyan társadalmilag egybehangzóan elfogadott nyelvhasználati norma be nem tartása esetén, amelyet a nyelvészek alapos kutatásaik alapján megállapítottak, és ennek nyomán a közelmúltig általánosan elfogadott nyelvi-nyelvtani szabályokként az írástudók tiszteletben is tartottak. Tehát jelenleg az a helyzet, hogy a magyar nyelv törvényeinek, a nyelvtani szabályoknak tiszteletben tartása (vagyis: az igényes nyelvhasználat, a magyar nyelv beszélt, vagy írott változatának stilisztikailag, etikai- és grammatikailag korrekt használata) törvényes előírásokra hivat-

kozóan nem kérhető számon sem a közintézményeken, sem ezek vezetőin, de foglalkoztatottjaikon és másokon sem.²

2.2.2. Pedig a magyar nyelvben is létezik és létezett is, ugyan nem nemek szerinti, de *személyek* és *nem-személyek* szerinti megkülönböztetés, méghozzá a névmások használatában. És hogy ez valóban így van, ezt, három, egymástól több mint három évtizednyi, illetve több évet kitevő időközökben megjelent, a megjelenésük idejében nyelvészek és érdeklődők körében egyaránt figyelmet keltett nyelvészeti munkából a névmásokról (ezen belül a személyes névmásokról), valamint funkciójukat és használatukat leíró, meghatározó idézetekkel –remélhetőleg– sikerül bizonyítanom az alábbiak során. A következő munkákról van szó: *A mai magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan I. kötet. (1961)*, *Új magyar nyelvtan (1998)* és *A magyar nyelv könyve (2007)*. A szóban forgó különbségtétel bizonyítása mellett az imént felsorolt művekben szereplő szerzők dolgozataiból vett idézetek alapján – várhatólag! – egyrészt az is bizonyossá válik, hogy a főnévi alanyesetű személyes névmások nyelvünkben betöltött szerepéről és használatukkal kapcsolatosan évtizedekkel ezelőtti nyelvészeti megállapítások nem, vagy legalább is lényegesen nem változtak, másrészt az is, hogy amit a dolgozat címében említett médiumokban megszólaló személyek e személyes névmások használatában tévesztésnek, nyelvhelyességi hibának tekintek, az nem egyszerűen csak az én személyes nyelvérzékeim szerint, hanem nyelvészeti szempontból is tévesztés, nyelvi hiba.

3. A névmás fogalma, alosztályai, a főnévi névmások sajátosságai, felosztásuk, nyelvhelyességi szempontból való helyes használatuk a fentebb említett három nyelvészeti munkában

3.1.1. A névmás fogalma, alosztályai, a főnévi névmások sajátosságai és felosztásuk a Leíró nyelvtanban³

A fentebb említett névmással történő nem általános, tehát csak általam használt kritérium beiktatását, a *személy* és *nem-személy* szerinti

² Az igazság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a dolognak folytatása volt: hazaérkezésem után, úgy 10-15 napra, a konferencia szervezői részéről azt az üzenetet kaptam, hogy megjelentetés végett hozzászólásom írásban küldjem meg, de a megadott terjedelemben és időpontig, aminek sebtében eleget is tettem.

³ Imre Samu: Szófajok. A névmás, (237. - 250.. o.) In: A magyar nyelv rendszere. Leíró nyelvtan. .I. kötet. Bevezetés. Hangtan. Szótan. Szerk.: Tompa József. Akadémia Kiadó, Budapest, 1961.

megkülönböztetést a szerző, Imre Samu már mintha e szófaj sajátosságainak leírásával igazolná, és példákkal is bizonyítaná. Az ő nézetét idézem az alábbiakban hosszabban, mert a névmás általános szófaji sajátosságaira vonatkozó megállapításai, alapjában véve, időtállóak, hiszen lényegében véve mindmáig nem változtak, csak valamelyest kiegészültek. „A névmás (pronomen) – írja – a *fő*-, a *mellék*- vagy a *számnév általános jelentéskategóriájának* megfelelő szó, mégis eltér az említett névszóktól, mivel *önmagában nem vonatkozik vmely adott dologra, tulajdonságra vagy mennyiségre*. Ilyen meghatározott jelentésrészhez csak akkor jut, ha a beszédben egy-egy *fő*-, *mellék*- vagy *számnévi* szó helyett (e szó „másaként”) használjuk: ekkor ugyanis *rámutatással* vagy *rávonatkoztatással* átveszi ennek a konkrét jelentését. Az *én* szó például mindig a beszédbeli 1. személynek a nevét helyettesíti (ez a *főnévnek* megfelelő általános jelentéskategória), ha aztán Petőfi Sándor mondja (*Anyám, álmodtam én is egyet*, Jövendölés, Ö. M. I., 28), akkor ez alkalmi rámutatás folytán éppen ’Petőfi Sándor’-t jelenti, azaz jelentésköre órá szűkül le, jelentéstartalma a reá vonatkozó jelentéstartalmakkal gazdagszik.” (I. mű, 237. o. A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.)

A szerző dolgozatának további részében a *névmási alosztályokat* illetően két egymástól eltérő sajátosságokat mutató alosztályt különít el:” a) A „szorosabb értelemben vett” *személyes* névmások (*én, te* stb.) minden további jelentésváltozás nélkül helyettesítik e személyek nevét.” Ebbe az alcsoportba sorolja még e dolgozatom tárgyának szempontjából ezúttal nem aktuális: b) *visszaható*, c) *birtokos* és d) *kölcsönös* névmásokat. A szerző besorolása szerinti a következő négy névmási alosztályt képező névmások képezik: az e) csoportba tartozó *mutató*, az f) *kérdő*, a g) *vonatkozó*, valamint a h) csoportba sorolt *határozatlan és általános* névmások. Ezekkel sem foglalkozom ezúttal, noha a szerző szerint az e névmási „... négy alosztály mindegyikébe egyaránt tartoznak *fő*-, *mellék*- és *számnévi* névmások.”

3.1.2. A főnévi névmások nyelvi-nyelvhelyességi szempontból való helyes használata a Leíró nyelvtan szerint

„A szorosabb értelemben vett személyes névmás tehát pusztán az egyes vagy többes számú három *nyelvtani személy nevét helyettesíti*, alkalmi jelentéstartalma mindig attól függ, kire alkalmazzuk.” – állapítja meg Imre Samu, majd hozzáteszi: ”A személyes névmás *megszemélyesített* fogalmakra, dolgokra is vonatkozik, főképpen a lírai költészet-

ben...” Az egyes és többes szám harmadik személyére vonatkozólag pedig még a következőket: „A 3. személyű *ő, ők* névmást *nem személyre* (emberre) akkor alkalmazzuk, ha csak a 3. személyre vonatkozást akarjuk vele kifejezni: *Egy van már csak [a határban gólya] ő, az árva* (Arany: A rab gólya), ÖM. I.14), *Mennek ők [értsd: a darvak] is, most akarnak* ” (uo.), „... *amit ...[a szabad vers] akart elhíttetni, hogy ti. ő is „vers”* (Horváth: Verstan 153)...” (I. mű, 239. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.)

Imre Samu természetesen több olyan esetre is kitér, amelyek során a közlésekben személyes névmási funkcióban más névmási alfajok fordulnak elő, és véleményezi azt is, hogy ez a névmáshasználat mely esetekben fogadható el, és melyekben nem. E beszédesetek vizsgálata azonban nem kapcsolódik szorosabban e dolgozatom tárgyához, így ezekkel sem foglalkozom.

3.1.3. Két kérdés a főnévi személyes névmás egyes-és többes száma 3. személyű alakjainak nem személy, nem ember nevét helyettesítő alkalmazása kapcsán

Tény, hogy a főnévi (alanyi esetű) személyes névmás első és második személy egyes-és többes száma alkalmazásának eseteit leíró, meghatározó rész, nem kérdéses. Imre Samu pontosan határozza meg ezek funkcióját, a személy és személyek nevét helyettesítő névmási funkciót, amint a harmadik személy egyes-és többes száma személy/személyek nevét helyettesítő elsődleges funkciója mellett létező megszemélyesítés alkalmait is. Ellenben, a szóban forgó harmadik személy egyes-és többes számának harmadik alkalmazási lehetőségét ismertető rész, az „A 3. személyű *ő, ők* névmást *nem személyre* (emberre) akkor alkalmazzuk, *ha csak a 3. személyre vonatkozást akarjuk vele kifejezni.*” rész ismertetése, jelentéstartalmát tekintve (főképpen a mondat befejező, általam kiemelt része), már nem ilyen, nem egyértelmű. És azért nem az, mert – bár a szerző az idézett mondat általam kiemelt részében érzékelteti, hogy a nyelv kifejező képessége révén adott az a lehetőség, amelyben az *ő, ők* harmadik személy/személyek nevének elsődleges helyettesítő funkciója, valamint megszemélyesítésre való alkalmassága mellett, harmadik személyű létben, ezen állapotban létező *valaminek* a neve helyett is alkalmazható lenne – nem mondja ki, hogy mi is lehet az a *valami*, aminek, megnevezése esetén, nevét a szóban forgó névmás ebben a beszédhelyzetben helyettesíthetné. Ez a *valami*

idézett mondatában meghatározatlan maradt. Ezért először is annak kérdése, ténye szorul megválaszolásra, hogy mi lehet az a *valami*, amelyre vonatkozóan a beszélők ezt a lehetőséget, a főnévi személyes névmás egyes- és többes száma által biztosított lehetőséget (mint alkalmat) *nem személyre, nem emberre* vonatkozóan használhatják ki közléseikben. Ennek ismerete nélkül az első kérdés, az hogy állatok, növények, tárgyak, elvont fogalmak, ember által létrehozott intézmények, szervezetek, művek, stb. neve helyettesítésére szolgálhat-e a két 3. személyű névmás, az *ő, ōk*? És, ha ez a kérdés megválaszolást nyert, akkor a válaszból szinte önmagától következik a második kérdés: megvalósulhat-e e személyes névmások az imént felsorolt alkalmak eseteiben való beszédbeli alkalmazása az imént felsorolt dolgok megszemélyesítése nélkül?

3.2.1. A névmás alosztályai, a főnévi névmások sajátosságai, felosztásuk az Új magyar nyelvtanban⁴

Ez a mű új szemléletet érvényesít a magyar nyelv, pontosabban, a magyar nyelv mondatai és mondatrészei, valamint szófajai jellegzetességeinek vizsgálatában és leírásában, tehát a névmásokat illetően is. A könyv *Mondattan* című részében a szerző, É. Kiss Katalin a névmásokat illetően *A névmások értelmezése* című fejezetben tárgya vizsgálatának szempontját a következőképpen határozza meg: „Nem az érdekel bennünket, a névmások hogyan viszonyulnak a való világ objektumaihoz, hanem az, hogyan viszonyulnak a velük egy mondatban található egyéb NP-khez, milyen mondattani feltételek esetén utalnak velük azonos megnevezettre, s milyen feltételek esetén különbözik szükségszerűen megnevezettjük az övéktől.” (Idézett mű, 169-70. o.) A vizsgálódási szempont, szempontok különbözősége ellenére a személyes névmások esetében az eredményt illetően az olvasó kimondatlanul is egymásra igen hasonlító, majdhogynem egyező megállapításokra figyelhet fel az előzőleg idézett Imre Samu, és É. Kiss Katalin személyes névmások kapcsán tett megállapításai között. Ugyanis É. Kiss Katalin is *A személyes névmások* című rész első mondatában a személyes névmások első és második személyének, Imre Samu megállapításával egyezően, ezek konkrét és változatlan jelentését és nyelvben betöltött szerepét egyér-

⁴ É. KISS K.: *Mondattan* 17-221. o. In: É. KISS K. — KIEFER F. — SIPTÁR P. (1998): *Új magyar nyelvtan*, Osiris Kiadó, Budapest.

telmúnek látja: „Az első és második személyű személyes névmásoknak mindig a szituáció határozza meg az értelmezésüket.” A harmadik személy kapcsán azonban az olvasó azt érzékeli, hogy a két nyelvész egyetért abban, hogy a 3. személyt illetően az alany esetű személyes névmás egyes és többes száma *elsődlegesen* a beszélők társaságán (leginkább) kívüli személy, személyek nevét helyettesíti, azonban különbség tapasztalható ennek a ténynek kettőjük általi kifejtésében. Imre Samu e tény megállapítása után (amint az a fentebb idézetekből kitűnik) a *megszemélyesítést, és a harmadik személyi létet, vonatkozást* érzékeltető funkciókat említi, míg, É. Kiss Katalin pedig az egyes és többes számú harmadik személyt jelölő névmások személyekre utalásának direkt említése nélkül mondandója megfogalmazásának útján érzékelteti, hogy ez a kérdés nem vitás számára sem, ám ettől függetlenül szerinte: „Értelmezési problémákat a harmadik személyű névmások vetnek fel, ezért ezekre összpontosítjuk figyelmünket.” (I. mű, 175. o.) „Ezek az értelmezési problémák” viszont – olvasatom szerint – a 3. személyű névmás nyelvi-nyelvhelyességi szempontból helyes, illetve meg nem felelő, tehát téves írás- és beszédbeli használatának eseteit mutatják ki, a szerző megfigyelései ilyen, nyelvi-nyelvhelyességi vonatkozású tanulságok levonását is lehetővé teszik.

3.2.2. *A főnévi névmások nyelvi-nyelvhelyességi szempontból való helyes használata az Új magyar nyelvtanban*

Az említett részcímben foglaltaknak megfelelően É. Kiss Katalin pontosító szándékkal a harmadik személyű névmások problémafelvetésének vizsgálati szempontjára hívja fel a figyelmet: „Mielőtt az értelmezés kérdésére rátérnénk, tisztáznunk kell, mely alakok tartoznak a harmadik személyű névmások közé. A 'személyes névmás' kifejezést funkcionális értelemben, nem alaki kategóriaként használjuk. Arra vagyunk tehát kíváncsiak, milyen kifejezések használhatók az *ő, ők, őt, őket* alakokhoz hasonló funkciókban. Például a harmadik személyű névmások közé soroljuk az *ő* és *ők* határozó ragos alakjait helyettesítő, *hozzá, nekik* típusú névutós kifejezéseket is. A harmadik személyű névmás alakja aszerint változik, hogy megnevezettje [+élő] vagy [-élő] jegyű a névmás alany-, tárgy- vagy határozói esetű, és ige előtti vagy ige utáni pozíciót foglal el a mondatban.” (I. mű, 175-176. o. A kiemlések a szerzőtől valók, B. F.)

3.2.3. A kérdés ismertetett vizsgálati szempontjairól

É. Kiss Katalin munkájából idézett sorok révén ismertetett vizsgálati szempontjait illetően először is az jegyzendő meg, hogy Imre Samu vizsgálatához viszonyítottnak, kibővítette vizsgálatának terét, tárgykörét: a személyes névmás 3. személy egyes- és többes száma alanyesete közlésekben való alkalmazásának vizsgálati körébe vonta az accusativusi *őt, őket*, valamint az *ő, ők* „... határozó ragos alakjait helyettesítő *hozzá, nekik* névutós kifejezéseket is.” Megemlíthető különbség továbbá az is, hogy a 3. személyű személyes névmások használatát az *+élő, –élő* (élőlény – nem élőlény) megkülönböztetését is vizsgálati szemponttá tette. Ez utóbbi szempont ugyan nem teszi lehetővé a fentebb már említett, s részemről e dolgozatban előtérbe helyezett *személy* (*ember*) és *nem személy* (nem ember, hanem más élőlény: állat, növény, esetleg tárgy stb.) megkülönböztetési kritérium érvényesítését, de a megszemélyesítés alkalmainak Imre Samu általi megkülönböztetését sem. Viszont Imre Samu azon megállapításától eltérően, (amely megállapítás kimondja, hogy nyelvhelyességi szempontból a 3. *személyű névmás, az ő, ők* csak akkor jelenhet meg nem személyre vonatkozó funkcióban: „... *ha csak a 3. személyre vonatkozást akarjuk vele kifejezni*”), É. Kiss Katalin munkájában (éppen az *+élő, –élő* megkülönböztetés kritériumának köszönhetően) a 3. személyre vonatkozás megtartása mellett lehetővé válik *az ember, állat, növény, (+élő egység)* egészétől *elkülönített egységként* a tárgy stb. *nem élő egység, –élő egység.*) megkülönböztetése. É. Kiss Katalin megfigyelése szerint a tárgy kifejezése 3. személyű személyes névmással csak akkor lehetséges, ha a főnév tárgyragos (accusativus) egyes és többes száma az első mondatban, az instrumentalisi esetű személyes névmás pedig az összetett mondat második mondatában jelenik meg (mint a 34. és 35. példamondatcsoportok c. mondataiban), valamint: ha a tárgyragos főnév (accusativus) az első mondatban, a dativusi mutató névmási, illetve névutós kifejezések többes számú harmadik személyű alakok (*azoknak/nekik*) úgyszintén az adott összetett mondat második mondatában fordulnak elő. De, – és ez kimondható! –, hogy ez utóbbi esetben a második mondatban megjelenési lehetőséggel bíró személyekre utaló névutó, a *nekik-szerkezetű*, ebben a közléshelyzetben nyelvi-nyelvhelyességi szempontból inkább a ragozott mutató névmásnak, az *azoknak* helyett jelent meg, tehát a *nekik-szerkezet*, egyszerűen, *helyettesítő funkcióban* fordult ebben a beszédhelyzetben elő. Ez a csere a mindennapi nyelvhasználatban,

pusztán elterjedtsége folytán, már-már elfogadott, azonban nyelvhelyességi szempontból nem csak kifogásolható, de igényesebb közlésben el sem fogadható, ennek következtében csak a kevésbé igényes nyelvhasználatban is a nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelő kifejezést *helyettesítő* lehetőségként kell számon tartani, úgy, amint ez a 37. számú példamondatok **c.** mondatában jelent meg. És ez a *helyettesítő funkció* érzékelhető a fentebb említett 34-es és 35-ös számozású példamondatok **c.** mondataiban is, mert nyelvhelyességi szempontból megelőbbek ott is az instrumentalis esetű mutató névmások, az *azzal*, illetve az *azokkal*. De ugyanez a *helyettesítő funkció* figyelhető meg a 35-ös mondatcsoport **b.** jelzésű mondatában a tárgy (accusativus) esetében is, azzal a különbséggel, hogy ezúttal a személyes névmás többes számának tárgyragos harmadik személye tölti be ezt a *helyettesítő* szerepet. Most pedig figyeljük meg konkrétan az említett, a 34-es számú példamondat-csoport harmadik mondatát: „[-élő], egyes számú, ige utáni névmás **c.** „János elkezdte **a könyvet**, de még nem végzett **vele**.” jelzetűt, valamint a következőket, a: „[-élő] többes számú, ige utáni névmás (35) **b.** János megvette **a könyveket**, de még nem olvasta el **őket**., **c.** János elkezdte **a könyveket**, de még nem végzett **velük**.” és végül a: „[-élő], topik helyzetű személyre utaló névutó: (37) **c.** János Maritól **két könyvet** kapott és **azoknak/nekik** örült is.” jelzésű mondatokat. (I. mű, 176-77. o. A kiemelések a szerzőtől valók. B. F.) A 34. és 35. példacsoportba tartozó mondatok szóban forgó példa-mondatainak eseteiben is kifejezésre jut a személyes névmások (a *vele*, *őket*, *velük*) *helyettesítő funkcióban* való alkalmazása, ugyanis nyelvhelyességi szempontból (amint azt megállapítottam már) megelőbb, odaillőbb a mutató névmások, az *azzal*, *azokat*, *azokkal* használata, éppen úgy, amint azt a 37. példamondat-csoport **c.** mondatában maga a szerző is feltűntette: sorrendileg előbb a nyelvi-nyelvhelyességi szempontból megfelelő *azoknak* todalékolt mutató névmást írta ki, majd csak ez után tűntette fel az *e* mutató névmást *helyettesítő* szerepkörben megjelenő *nekik* személyes névmást. Az elmondottak nyomán, megállapítható, hogy az idézett példamondat-sor nyelvhelyességi szempontból azt bizonyítja, hogy ezek a harmadik személyű névmási alakok, az *ő*, *ők*, *a mindennapi beszédben* milyen kifejezések funkciójában használatosak még. Tehát nem csak arról van szó, hogy: „A harmadik személyű névmás aszerint változik, hogy megnevezettje [+élő] vagy [-élő] jegyű, a névmás alany, tárgy- vagy határozói esetű, és ige előtt vagy ige utáni pozíciót foglal el a mondatban.” (I. mű, 176. o.), mert a harmadik személyű névmás sem,

mint ahogy az első és második személyű alanyesetű névmás sem változó, hanem az *ő*, *ők* harmadik személyű névmásnak is, az előző kettőhöz hasonlóan, megvannak a magyar nyelv ragozás- avagy esetrendszerében az adott helyzetnek megfelelő kifejezései, szavai, amelyek – amint az a fentebb idézett példamondatokból kitűnt – az E. Kiss Katalin kimutatta alkalmakkor a nyelvhelyességi szempontból odaillő, megfelelő mutató névmások helyett jelennek meg, és pedig nem csak *harmadik személyi létet, vonatkozást* érzékeltető alkalmi funkcióban, hanem *már-már nyelvhelyességi szempontból is elfogadottan más alkalmakkor is*. É. Kis Katalin megfigyelései így nyelvhelyességi szempontból is hasznosíthatóknak bizonyultak, mint ahogy megfigyelései eredményei táblázatos kimutatásának szemléletes összefoglalása is, az ezeket követő megállapításaival egyetemben: „Míg tehát ige utáni helyzetben azonos a [+élő] és a [-élő] jegyű névmások alakja, ige előtti helyzetben eltér: [-élő] jegyű személyes névmásként a mutató névmás megfelelő alakjait vesszük kölcsön.” (I. mű, 177. o.) Ugyanis ez a megállapítása – a dolgozatban érvényesített szempont értelmében – igazolja, hogy *az egyes szám harmadik személyt jelölő névmás, az ő nyelvhelyességi szempontból nem szolgálhat nem élő alany helyettesítésére, míg a többes számú, az ők már-már nyelvhelyességi szempontból is elfogadhatónak tűnően: – igen, ám ez sem fogadható el az igényes élőnyelvi- és írásbeli közlésekben. Tehát leszögezhető: ez a nyelvhasználatban előforduló eset inkább tekinthető olyan, fentebb ismertetett funkció-átvevő megoldásnak, amely-nél jobb, és nyelvhelyességi szempontból megfelelőbb a névszói ragozás/esetek mutató névmásainak használata.*

3.3.1. A névmás. alosztályai, a főnévi névmások sajátosságai, felszámuk A magyar nyelv könyvében⁵

Az *Előszó*ban (annak második bekezdésében) a főszerkesztő A. Jászó Anna e könyv megjelentetésének célját a következőkben írja le: „A magyar nyelv könyvének célja egyrészt tájékoztatást adni a nyelvről és a nyelvtudományról, másrészt korszerű módon rendszerezni a magyar nyelvnek a nyelvhasználatot megalapozó szabályait. Elsősorban a felsőoktatás számára készült, de jó szolgálatot tett a közoktatásban, sőt a nagyközönség körében is, 1991-ben jelent meg, az azóta napvilágot

⁵ A. JÁSZÓ A. (főszerkesztő.) (2007): *A magyar nyelv könyve*, Trezor Kiadó, Budapest.

látott *hat kiadás* bizonyította a könyv megbízhatóságát, használhatóságát, tanulhatóságát.” A nyelvi anyag ismertetésének módját illetően (a harmadik bekezdésben) maga főszerkesztő teszi fel a kérdést, majd adja meg, indokolja meg a leírói mód választásának miértjét és okát: „Felmerül az a kérdés, hogy miért tartottuk meg a hagyományos, végső formájában a 19. század végén kialakult nyelvleírást? A válasz egyszerű: mert megfelel a magyar nyelvnek, a magyar nyelv korpuszán, a „testén” alapul, és a végső célt, a nyelvhasználatot szolgálja. Gondoljuk meg: nyelvünk nem változott olyan sokat az elmúlt évszázadok folyamán, hogy teljesen más leírást igényelne. A nyelvelmélet mindig létezett, az ókortól napjainkig, de sohasem pótolta, sohasem váltotta le a nyelvleírást. Így van ez ma is: a nyelvelmélet mellett nyelvleírásnak megvan és mindig meglesz a létjogosultsága.” Az e dolgozat tárgyát képező névmás szófajának, alosztályainak, de a főnévi névmások sajátosságainak és ezek felosztásának ismertetése is az *Előszó*ban vázoltaknak megfelelően történt. Bokor József a *Szófajtan*⁶ fejezetben a névmás szófaji sajátosságának Imre Samu megfogalmazásával fogalmilag megegyező leírása után, a következő sajátosságokkal egészíti ki azt: ”Jellegzetesen deiktikus (rámutató, azonosító) referenciája van példának okáért az egyes számú 1. és 2. személyes névmásoknak és részben a mutató névmásoknak. Forikus (vissza és előremutató) referenciájúak ezzel szemben — a mondategységen belül — a visszaható és a kölcsönös névmások, a mondategységen túl pedig a mutató és vonatkozó névmások. A szövegbeli vissza- vagy előremutatóban fontos szerepet játszanak még az egyes és többes szám 3. személyű személyes névmások és különösen a magas hangrendű mutató névmások.” (I. mű 228. o.) A névmások felosztását illetően a szerző nem tér el a hagyományostól: „A névmások hagyományosan részint helyettesítő szerepük, részint általános vonatkozásuk alapján különítjük el.” — állapítja meg, majd az Imre Samu által megállapított névmási alfajokat sorolja fel ő is. A személyes névmást illetően azonban szűkszavúan a következőket állapítja meg: ”Személyek, ritkábban dolgok, megszemélyesített fogalmak nevét helyettesíti. Az első személyben inkább a személyeket, a 3. személyben a dolgokét is.”

⁶ BOKOR J.: Szófajtan. A névmás. In: A. JÁSZÓ, 2007.

3.3.2. A főnévi névmások nyelvi-nyelvhelyességi szempontból való helyes használata A magyar nyelv könyve szerint

Amint azt főnévi névmás kapcsán említettem, annak taglalásával, elemzésével és elemzése eredményének ismertetésével adós maradt a szerző, ugyanis pontosítatlan maradt annak kérdése, hogy milyen értelemben használta a tőle fentebb idézett rész utolsó mondatában az első két személy nevét helyettesítő névmás kapcsán az *inkább* szót, a 3. személyt illetően pedig azt, hogy mely *dolgok* nevei helyett használható megnevezésükként a harmadik személyű névmás egyes- vagy többes száma. Az elmaradt pontosítások következménye: 1) tisztázatlan maradt annak kérdése, hogy az első és második személy esetében miért csak *inkább* van szó személyek nevének helyettesítéséről, és minek a nevét helyettesítik az első és második személyű névmások a „*nem inkább*”, azaz nem gyakran adódó helyzetekben, esetekben? 2) A harmadik személyű névmás kapcsán pedig nem tudni, hogy azok a bizonyos *dolgok* állatokat, növényeket, tárgyakat, intézményeket, elvont fogalmakat stb. jelentenek-e, hogy *rikábban* ezen felsorolt *dolgok* nevének helyettesítésére használható-e az alany-esetű egyes- és többes számú harmadik személyű névmás, az **ő** és **ők**. Az említettekkel ellentétben egyértelmű az, hogy szerinte is helyes a harmadik személyű személyes névmás egyes vagy többes számának használata a megszemélyesített dolgok és fogalmak neve helyett. Az elmondottak alapján tehát az állapítható meg, hogy Bokor József meglátásai alapján véve megegyeznek az előzőleg tárgyalt szerzők személyes névmás-használattal kapcsolatos nézeteivel, bár a már említett szerzők nézeteitől eltérően, munkájában több kérdés megválaszolatlan maradt, közöttük azon kérdések is, amelyek megválaszolása Imre Samu munkájában is elmaradt. Ennek következtében csak feltételesen lehet következtetni a harmadik személyű egyes és többes számú névmás nyelvhelyességi szempontból szerinte helyes használatára, arra, hogy a személyes névmás használata akkor téves-e az igényesebb köznyelv szóhasználatának szempontjából, ha tájnyelviiesen használják. Ugyanis az *aki* vonatkozó személyes névmás kapcsán a szerző azt állapítja meg, hogy: „Az *aki* a nyelvjárási beszédben az *ami* vagy az *amely* helyén is járja: „Az *a kendőt, akit adtam, add vissza!*” (Idézett mű, 233. o. A kiemelések a szerzőtől valók, B. F.) E feltételezést – meglátásom szerint – *A magyar nyelv könyvének* szemlélete, de anyagátárgyalásának módja is lehetővé teszi, bár e megítélés bizonyító ereje igen csak gyenge lábakon áll.

4. Konkrét példák

4.1.1. Előzetes megjegyzések

A dolgozatom anyagát képező nyelvi-nyelvhelyességi tévesztéseket, hibákat az általam vételezhető magyarországi tévéadók és a VRTV2 magyar nyelvű adásai tudósításainak, hírműsorainak, politikai helyzetelemzéseinek, művelődési eseményekkel, kérdésekkel és egyéb, főképpen társadalmi témájú kérdésekkel foglalkozó beszélgető műsorainak nézése nyomán a leggyakoribb nyelvi-nyelvhelyességi hibák lejegyzése útján, illetve a lapot olvasva a hibákat tartalmazó sor előtt a lapoldalon megjelölve gyűjtöttem össze, majd ezeket egymástól elkülönítetten, a hibák típusai szerint csoportosítottam, és részenként dolgoztam, azaz dolgozom fel, ismertetem. Természetesen sem a magyarországi adókon, sem a hazain nem néztem meg minden ilyen témájú tévéműsort, és a *Magyar Szóban* sem olvastam el minden ilyen tárgyú tudósítást és cikket, azonban ennek ellenére a már- és most tárgyalt, de a jövőben tárgyalandó nyelvi-nyelvhelyességi hibák vizsgálatát is – előfordulásuk gyakoriságának nagy száma, valamint az egész magyar nyelvterületre való átterjedésük veszélye miatt – aktuálisnak tartom, mint ahogy azt is, hogy valamennyi hiba, kiküszöbölhető és kiküszöbölendő hiba. E dolgozatomban a nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések megjelenési helyének, eredetének jelzésére két kifejezést használok: a „behozatalit” és a „hazait”. Az elsőként említett, a „behozatali” kifejezés a magyarországi tévécsatornák adásaiban észlelt, a magyarországi hírszolgáltatóktól, médiumoktól lektorálatlanul átvett, és a VRTV2 adott műsorában elhangzott, illetve *Magyar Szóban* csakúgy lektorálatlanul megjelentetett tájékoztatási anyagokban előforduló nyelvi-nyelvhelyességi hibák jelzésére szolgál. A VRTV2 nem, a Magyar Szó viszont a híranyag végén, zárójelben rendszeresen közli hírforrását, amit ugyanígy közlök én is a tévesztést tartalmazó mondat idézésének lezárása után. A másik kifejezést, a „hazait” viszont a VRTV2 hírműsoraiban, vagy a lap cikkeiben, tudósításaiban a „behozatali” hibák mintájára, hazai újságírók, tudósítók *hazai híranyagban vétett*, a tévéadásban elhangzott, valamint a lapban megjelent írásokban észlelt tévesztések megnevezésére használom, így különböztetve meg ezeket a nyelvi-nyelvhelyességi hibákat a más típusú, nem is egészen véletlenül felfelbukkanó jellegzetes hibáktól, például a szlavizmusoktól és tükörfordításoktól. E dolgozatban is, mint az előző- és elkövetkezőkben is,

előbb az általam vételezhető magyarországi tévécsatornák adásaiban észlelt hibákra hívom fel a figyelmet, majd, kontroll-jelleggel, arra kívánok rámutatni, hogy az itteni tévécsatorna magyar nyelvű adásaiban, és a lap írásaiban is, *utánezatokként*, illetve *terjedésük bizonyítékaiként*, jelennek meg itteni riporterek és interjúalanyok beszédében, írásaiban. A tévesztések gyakoriságát sem számszerűen, sem százalékarányosan nem mutatom ki, sem a „behozatali”, sem a „hazai” nyelvhelyességi hibák esetében, viszont mind a magyarországi tévé-adásokban mind a hazaiakban észlelt tévesztések kapcsán igyekeztem, és igyekszem továbbra is, megfigyelni azok elhangzásának riportalanyra és riporterre, valamint rám, mint a magyarországitól eltérő nyelvi-nyelvhasználati és társadalmi körülmények között élő magyar anyanyelvű tévénezőre-hallgatóra gyakorolt hatását. Pontosító szándékkal, e helyütt jegyzem meg, hogy a Vajdasági Rádió és Televízió kettes csatornájának magyar nyelvű adásait csak ezen adó digitalizálása óta vételezhetem lakhelyemen, a mai Újvidék peremtelepülésén, Sremska Kamenicán (a valami-kori Kamanczon, a Bibliát elsőként magyarra fordító Tamás és Bálint papok településén), tehát viszonylag rövidebb ideje. De az említettek mellett, a magyarországi adókkal szemben, az újvidéki csatorna rövidebb magyar nyelvű műsorsugárzási ideje is oka lehet annak, hogy a VRTV2 magyar nyelvű tájékoztató műsorainak nézése-hallgatása nyomán összeállt nyelvi-nyelvhelyességi hibagyűjtemény a budapesti adókénál jóval kevesebb anyagot tartalmaz, bár e megállapítás okainak keresése esetén, a fokozottabb és felelősségteljesebb odafigyelés, a közlésre bocsátandó híranyag igényesebb nyelvi megformálásának határozottabb érvényesítése sem lenne kihagyható a lehetséges szempontok, okok közül. Megjegyzendő továbbá, hogy tudom: feladatomban lenne a dolgozatban kifogásolt nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések előfordulási adatainak pontos feltüntetése (úgy mint: tévéadó, év, hónap, nap, időpont, műsorszám, riporterek, riportalany, illetve a napilap esetében: a lap neve, megjelenési év, hónap, nap, rovatcím, lap- és oldalszám, szerző, az írás címe), ennek ellenére csak a két felsorolás első három pontjában említett adatokat tüntetem fel írásomban lábjegyzet-pontjaiban. Teszem ezt azért, mert, szándékom szerint, írásaimmal nem egyes személyek nyelvhasználatának, vagy anyanyelvismeretük hiányosságainak bírálata a célom, hanem egy mindinkább elharapódzó jelenségnek: a magyar nyelv törvényeinek, grammatikai szabályainak mindennapi kommunikációban való gyakori mellőzésére, hanyagolására való figyelemfelhívás. E jelenség kifogásolásáról van tehát szó, és talán még annak jelzé-

séről is, hogy e nemkívánatos jelenség ellen tenni kellene valamit! Az adatok minden elemének feltüntetése – szerintem – az azokkal való visszaélést is lehetővé tenné, de az érintettek is sértve érezhetnék magukat, amit viszont elkerülni szeretnék. Ebből adódóan következik: e dolgozat hibaanyaga nem használható fel a nyelvi-nyelvhelyességi szabályok ellen vétő személyek bírálatára, még kevésbé felelősségre vonásukra, de serkentheti az illetékeseket konkrét kutatások kezdeményezésére, majd pedig – ezek eredményeképpen – a nyelvi-nyelvhelyességi hibák kiküszöbölését szolgáló intézkedések foganatosítására. A hibaforrás pontos adatolásának elmaradása azonban, az észrevételeimet, kifogásaimat ellenőrizni kívánónak/kívánóknak nem okozhat különösebb gondot, ugyanis a kifogásolt jelenségek, a tévesztések a lábjegyzetekben jelzett tévécsatornák napi adásait követve is leellenőrizhetőek, merthogy igen gyakoriak. Megjegyzendő továbbá az is, hogy a lábjegyzetben a tévéadók, csatornák nevének gyakoriságából inkább az a következtetés vonható le, hogy az általam vételezhető (a közvetítő állomás által biztosított választékból) ezekre az adókra, csatornákra gyakrabban kattintottam rá, mint az, hogy ezek munkatársai, riportalanyai, vagy más szereplői vétenek több nyelvhelyességi hibát munkájuk, illetve nyilatkozataik során.

4.1.2. A nyelvi-nyelvhelyességi tévesztések a főnévi személyes névmások használatában az általam vételezhető budapesti tévécsatornák adásaiban

Bár a *Magyar Szó Piros ceruza* című rovatában előzőleg olvastam már Kávai Mucsi Katalin címével is meghökkentő írását, az *Őt akarom megvenni* címűt (2014. III. 24.), amelyben a mai magyarországi nyelvhasználat néhány furcsaságáról szólt, ennek ellenére igencsak sokkolóan hatott rám, amikor a budapesti Echo TV⁷ egyik hangulatos műsorában, egy település nevezetességeit ismertetve a riporter egy, régebben a városban élt, a magyar festészetben ma is igen jelentős alkotóként számon tartott festő kedvenc ételéről szólt. De nem csak szólt: azt is elmondta, hogy ezt az ételféleséget ismét készítik, étlapra vették abban az étteremben, amelyet a festő életében gyakran látogatott, majd – számomra teljesen váratlanul! –, a tévé képernyőjét szinte teljes egészében kitöltve, jelent meg a tepsiben, e tésztaféleség arany-barnára sült néhány

⁷ Echó TV, 2014. VI.

darabja, mire a riporter ujjongva kiáltotta: „**Ők** a gránicák!” Talán a képernyőn váratlanul megjelenő kép, talán a riporter ujjongás, de, így – utólag! – azt hiszem, hogy inkább az ételféleséget *személylé válogtató névmás, az ők használata*, vérfagyasztóan ledöbbsentett! Eddigi életem során, ugyanis, – pedig már nyugdíjas vagyok! – sohasem hallottam személyes névmást így, ilyen szöveggörnyezetben használni! Nem véletlen hát, hogy ellenvetést nem tűrően és irgalmatlanul keményen villant fel bennem a kannibalizmusra szólító parancsolat: „**Őket kell megenni!**” Az **ők** különösen kegyetlen volt. De, akaratom ellenére, nemsokára, még kíméletlenebbül, még agresszívakban ismétlődött meg a rövid mondat: „**Őket kell megenni!**” Szörnyen undorító parancs volt! A gyomrom már amúgy is émelyegni kezdett, a megismérlésre pedig az inger még erősödött, fokozódott! Fel kellett állnom, sétálnom kellett a szobában! Elég sokáig sétálhattam, mert mire valamelyest megnyugodtam, az adón már más műsor folyt, a készüléket azonban kikapcsoltam! A tévészébsől erre a napra elegendem lett! Egyúttal (egyszerre és mindenkorra!), bizonyos lettem abban, hogy *gránicát*, sem abban a riport említette étteremben, de máshol sem fogok még csak rendelni sem, nemhogy enni! És az is egyszerre és mindenkorra bizonyossá vált számomra, hogy, ha Magyarországra látogatok (bár, egyelőre, nem áll szándékomban sehova sem utazni), messze el fogom kerülni, nem csak az említett éttermet, de a várost is, amelyben az étterem működik, és minden olyan helyet, ahol ételféleségeket ilyen módon ajánlanak, kínálnak. Mégis... *egyelőre még*, valahogy... bízom abban, hogy esetleges ott-jártam idején, az éhségtől nem fog felkopni az állam...

4.1.3. A történetek hatása

Az elmondottak, a velem megtörténetek, minden szörnyűségük ellenére, kíváncsivá tettek. Arra készítették, azaz, inkább kényszerítették, hogy figyeljek, hogy megállapítsam: pusztán véletlen, egyszeri eset volt-e a személyes névmás harmadik személy nevét helyettesítő szavainak, az *ő-*, *ők-*nek, ilyen, nyelvhelyességi szempontból elfogadhatatlan használata? Reméltem, hogy igen, hogy egyszeri eset volt. De csalódom kellett: – nem volt az! Ismétlődő jelenségről van szó. Ezt példák szép számban bizonyítják, a következők is:

~ „Az önkormányzatok a fontosak, mert **ők** látják közvetlenül, hogy mire van szükségük az embereknek.”⁸ (Az **ők** helyén, szerintem, az ott a megfelelő kifejezés, hiszen nem személyről, hanem intézményről van szó. B. F.)

– „... tizenkét hajó épült, **ő** a tizenkettedik.”⁹ (Az **ő** helyett ez!),

– „A ház mögött várakozó busz látható. **Ő** migránsokat szállítana tovább.”¹⁰ (Az **ő** minden helyettesítő szó nélkül elhagyható, esetleg az *amely*, vagy *ez/az* egyike-másika felelne meg. B. F.)

– „**Ő** politikai lódom, mert az áldozatok nem lehetnek erősebbek az elkövetőknél, de mondania kellett az adott helyzetben valami biztatót, magabiztosságot nyújtót.” – állapította meg egy budapesti politikai elemző egy nyugati politikus jelentős számú áldozatot követelő, migránsok által elkövetett pokolgépes robbantás utáni nyilatkozatáról szólva.¹¹ (**Ő** helyett ez! B. F.)

De újabb étel- és italféleséget is átlényegítettek személylé a beszélők:

– „... lángost, vagy fánkot sütöttek itt, és amikor egy-egy kisült, a készítő így szólt: „**Ő** is elkészült, **ő** is!”¹² (Mindkét esetben: ez!)

– „Epervér. **Ő** a mi szárazborunk. **Ő** áfonya és eper házassága.”¹³ (Mindkétszer ez!)

4.1.4. A nyelvi-nyelvhelyességi hibákról és a rájuk való reagálásról

Én, természetesen, észrevettem az idézett mondatokban a nyelvi nyelvhelyességi hibákat, ezek előbbi rám gyakorolt kiütéses hatása azonban most már elmaradt, a beszélőtársak, illetve a beszélőt körülvevők, már azon esetekben, amikor nem riporter helyzetjelentésről, beszámolásról van szó, azonban – nem! Semmiféle hatást nem észleltem a részükről. Azt, hogy sem megszemélyesítésről, sem harmadik személyi létről, vonatkozásról nincs, és nem is lehet szó, hogy valójában nyelvi sajátosságot és grammatikai szabályt figyelmen kívül hagyó önkényes átlényegítések történtek, hogy tévesen, a személyes névmás egyes- vagy többes számát jelentő szokat használták a beszélők az *ez*, *az*, illetve más

⁸ Echo TV, 2015.III.

⁹ M1, 2015.VII.

¹⁰ M1, 2015.VIII.

¹¹ M1, 2015. XI.

¹² Duna TV, 2016.VI.

¹³ Echo TV, 2016.VIII.

mutató névmás, vagy utaló szó helyett, – hát ezt, senki sem vette észre! A riporter sem! Talán nem is csoda, nem is véletlen ez, hisz egyik-másik tévesztést/tévesztéseket tartalmazó mondat bizonyítja: nem ritkán maga a riporter a vétő, de abból, hogy senki sem reagált a tévesztésekre az is következik, hogy ez a nyelvi-nyelvhelyességi hiba már „otthonos” a magyarországiak jó részének beszédében, a vétők részéről pedig teljesen elfogadott, – bekerült a nyelvhasználatukban.

4.1.5. Egy eset, amikor a nyelvi-nyelvhelyességi hiba „okkal” maradt észrevétlen

– „Ő egy ukrán, ő egy lengyel, ő pedig egy horvát fejdísz. Figyeljük meg őket egy kicsit.”¹⁴ – mondta egy női ruházati cikket készítő és árusító bolt tulajdonosnője riportalanyként a riporternőnek.

A beszédhelyzetből kitűnt: a válaszoló riportalany-volta, szerepe, nyilatkozata befejező mondatának kezdetére megszűnt, mert, amikor a fejdíszek felé fordult, majd fölējük hajolva a „Figyeljük meg” mondata kimondásába kezdett, akkor már az elárusító, mégpedig a gyakorlottal, a kellő tapasztalattal rendelkező vérbeli elárusítónő szolt úgy egy másik, egy férfi kísérelvel üzletébe „csak körülnézni” belépő nőhöz, hogy már az érdeklődő felé fordulásában és hanghordozásában is *benne volt* a férj (a kísérelő férfi) *kizárása* a ruhadarabok szemléléséből, szemrevételezéséből, valamint egyediségük és alkalmasságuk megbeszéléséből, mert-hogy ez már *csakis* nőkre tartozó dolog, ezt a férj, vagy bármiféle más férfi, „amúgy sem értené meg”. És a jó *kereskedőnői* „húzás”, – „bejött!” A riporternő felhagyott a munkájával járó kérdésfeltevéssel. Ettől kezdve ő is divatcikket szemlélő *nővé* változott (a kamera is bizonyította ezt, arcát, nézését mutatva egy pillanatra!), érdeklődő *nő lett*, aki előbb egy tekintettel átfutotta mindhárom fejdíszet, majd nőiesen, a részleteket, a részletek részleteit és ezek árnyalati különbségeit kezdte gondosan és alaposan megszemlélni, számba venni...

Ebben a szituációban, ha előzőleg észre is vette volna riportalanyja nyelvi-nyelvhelyességi tévesztéseit, „csak természetes”, hogy megfeledkezett azoknak a jó riporteri megoldásoknak, „nyelvi fogásoknak” alkalmazásáról, amelyek révén a riportalany figyelmét udvariasan, szinte észrevétlenül fel lehet hívni megesett nyelvi botlására, botlásaira. Így azonban, a nyelvi-nyelvhelyességi hiba, *észrevétlen hiba* maradt. És

¹⁴ Duna TV, 2017. IV.

ennek ténye lehet, hogy csak nekem, és a többi *határon túli* nézőnek tűnt fel...

De más, és egymástól eltérő jellegű tévesztések is észrevétlenek maradtak a riporter és riportalany részéről egyaránt, például a következők:

„**Ő** is ott volt.”¹⁵ (A *Momentum* nevű pártot nevezve meg a személyes névmással – hangzott el, B. F.)

„**Ők kicsodák?**” A válasz: „A mosómedvék rokonai.”¹⁶ (Nem emberek tréfásan vagy csúfolódóan emlegetett csoportjáról volt tehát szó, hanem valóban olyan állatfajba tarozó állatokról, amelyek a mosómedve-fajjal rokon. B. E.)

„**Ő** a legnépszerűbb termékünk.”¹⁷ – mondta egy női táskára mutatva egy táskákat készítő és árusító nő.

„**Ő** is beállt a befogadást támogatók mögé.”¹⁸ (A *Jobbik* nevű pártra vonatkozóan, e párt migránsok befogadására való hajlandósága kapcsán hangzott el, B. F.)

„... egy mormota már több lövést kapott. **Ő** csak egy bábu.”¹⁹ (Egy céllövő versenyről szóló híradásban hangzott el, amelyen egy mormota-bábu volt a célpont. B. F.)

„Ezek a tyúkok nem tudnak repülni, mert túltáplálják **őket**, a szárnyukat sem vágják.”²⁰ (Egy gazdasági udvarban, a szabadon tartott tyúkokról szólva mondta a riporter. B. F.)

„Nekem személy szerint **ő** a kedvencem.” (Egy a Balatonból kiemelt repülőgép-roncsról állította ezt a tulajdonosa. B. F.)²¹

„Ez is egy mérgező gomba. **Ő** a párduc-gomba.”²² (Tájékoztatta a riportert és a tévénézőket egy szakember. B. F.)

„Ez egy fiatal autó, 1975-ben készült, és **ő** nem is vesz részt a versenyen.”²³ (Mármost a veterán-autók versenyén. B. F.)

„**Ő**belőle már nagyon sok nem lesz. (A barackfagyiból, B. F.)²⁴

¹⁵ Echo TV, 2017. VI.

¹⁶ Echo TV, 2017. VII.

¹⁷ Echo TV, 2017. VII.

¹⁸ M1, 2017, VIII.

¹⁹ M1, 2017. X.

²⁰ Echo TV, 2017. XI.

²¹ Echo TV, 2017. XII.

²² Echo TV, 2017. XII.

²³ M1, 2018. IV.

²⁴ Echo TV, 2018. V.

„... az extenzív állattenyésztést műveljük, ami azt jelenti, hogy **ők** (a háziállatok, B. F.) nem is tudnának másképpen nevelődni.”²⁵

„**Ő**, aki itt van közöttünk, a galóca.”²⁶ (A gombákról szóló adásban hangzott el. B. F.)

„**Ő** egy paradicsomos-brokkolis mártás.”²⁷ (Mondta az étel elkészítője a riporternek. B. F.)

„Ez egy fokos, **ő** pedig nem. Ez egy kolta.”²⁸ (Mondta a riporternek egy falu-múzeum alkalmazottja.)

„Először spenótot termesztettünk, gondoztuk, locsoltuk **őket**.”²⁹ (Mondta egy mezőgazdasági kisvállalkozó. B. F.)

„**Ő** az a parkettát készítő gép, amely képes jelezni a fában kitisztított, kivésett hibát.”³⁰ (Magyarázta a riporternek az őt kalauzoló. B. F.)

„**Ő** a legkisebb, **ő** a második. **Ő** megy a cinkére. **Ő** a legnagyobb. **Ő** megy a hatyúra.”³¹ (Különböző nagyságú madár-gyűrűkről volt szó. B. F.)

„**Őket** (a nyestkutyákat, B. F.) csak itt, a vadonban keressük!”³² (Hangzott el a riportert tájékoztató személy részéről. B. F.)

„Hollandiának kellene befogadnia (a migránsokat és az **őket** szállító hajót, B. F.), mert **ő** adott engedélyt a hajó működésére.”³³ (Tolmácsolták magyarul az olasz belügyminiszter kijelentését a tévéműsorban. B. F.)

„Más játékterek is lesznek? **Ők** nagy játékterek lesznek?”³⁴ (Kérdezte a műsorvezető riportalányától. B. F.)

4.1.6. *És egy kivételes eset: amikor a tévesztés zavart keltett!*

De kivétel is akad még. Olykor-olykor az üzenetet feladó és az üzenetet vételező, a beszélgetők nyelvi-nyelvhelyességi hiba miatt kölcsönösen nem értik meg egymást. Mint például akkor, amikor a Duna

²⁵ Duna Word, 2018. IX.

²⁶ Echo TV, 2018. X.

²⁷ Echo TV, 2018. X.

²⁸ Echo TV, 2018. X.

²⁹ Echo TV, 2018. X.

³⁰ Echo TV. 2018. XI..

³¹ M1, 2018. XI.

³² M1, 2018. XII.

³³ M1, 2019. I.

³⁴ M1, 2019. II.

Word tévécsatorna egy már folyó adásába „léptem be” a tévé bekapcsolása révén. Ekkor egy férfi egy zongora alakú, de a mai zongoráknál kisebb méretű hangszer mellett ült, és éppen arról beszélt, hogy ezt a hangszert reneszánszkori tervrajz alapján készítették el nemrég. Elismerően szólt a tervrajz pontosságáról és szakszerűen magáról a hangszeréről, hangjának minőségéről, majd a hangszer egy hangminőséget csökkentő fogyatékoságáról is. És amit a hangszerről elmondott, azt egy klasszikus zeneszám néhány akkordjának lejátszásával szemléletesen és könnyed szakszerűséggel bizonyította. A férfi nyilatkozatát nézői szimpátiával és elismeréssel követtem, mivel szakértői hozzáértéssel, szakmai odaadással és szeretettel, meg igen közérthetően ismertette magát a hangszert, és annak minden jellemzőjét. Előadással felérő ismertetése igen érdekes volt. Kiváló riportalanynak bizonyult. A képernyő bizonyossága szerint válaszáat a riporter is figyelmesen és fegyelmezetten hallgatta végig. Annak véget érte után, azonban, váratlanul kurtán, csak ezt kérdezte:

– És ő?

A kamera a riporter arcát mutatta: komoly, a beszélgetésre összpontosító kifejezést tükröző férfiarc jelent meg. A szemek a riportalanyra szegeződhettek, akit viszont a kamera nem mutatott, és akinek az elhangzott kurta kérdésre adott válasza is csak pár, hosszúnak tűnő pillanat után kérdéssé módosulva hangzott el:

– És ööö?!? – ismételte meg a kérdést, meglepetten, zavartan, szinte segélykérően, mert nem értette, hogy **ki** lehet az a harmadik személy, **ki** lehet az az **ő**, aki felől a riporter érdeklődik, hisz hangszerekről volt és van szó, és csak ketten beszélgettek, csak ketten voltak a kamerák előtt. Szorult helyzetéből kiutat keresően, mentő ötletként hangzott fel végül megbizonyosodást remélő újabb kérdése:

– A... másik hangszeeer???

A kamera állása nem, a riporter arca és nézése pedig alig változott: mintha valami kényszerűséggel leplezett zavart csodálkozás suhant volna át az arcán. Valamit nem érthetett. Hallgatott. Pár pillanatnyi kivárás után is, csak a fejét kétszer lassan-lassan lehajtva és felemelve jelezte: „Igen! – a másik hangszerre gondolt.”³⁵

A jelenet számomra egyszerre volt leírhatatlanul kínos, és teljesen abszurd. Ösztönösen kaptam fel a távirányítót, és kapcsoltam ki egyből a tévét. De ezek után is, még percekig csak néztem az elsötéte-

³⁵ Duna Word, 2017. I.

dett képernyőt. A szemem előtt lejátszódott eseményt, beszédhelyzetet éppen olyan különösnek és hihetetlennek éreztem, mint amilyen elképesztően váratlanoknak, és villámgyorsnak a készülék kikapcsolását, a kikapcsolásra szolgáló gomb reflexszerű és hibátlan eltalálását. Az átélték, a látottak-megtörténtek hatása alól lassan felocsúdva, először azt szerettem volna megfejtetni, hogyan is reagálhattam ennyire ösztönösen, ennyire öntudatlanul a látottakra és hallottakra, hogyan is találhattam el egyből a távirányítón a készüléket kikapcsoló gombot? Nem ment ez eddig így... Ezek után pedig azt, hogy tulajdonképpen mi is történt, és mi lehetett a kiváltó oka annak, ami a képernyőn lejátszódott? A magamnak elsőként feltett kérdésre nem leltem azonnal választ, ejtettem is. A másodikra állhatatosabban kerestem, és úgy vélem, meg is találtam a magyarázatot. Szerintem, minden kétséget kizáróan az egyes szám harmadik személyű névmásnak, az *ő*-nek helytelen, nyelvi-nyelvhelyességi szempontból nézve téves használata volt a kínos helyzet előidézője, oka, és még az, hogy a beszélgetésben résztvevő két személy közül az egyik, a riporter ezúttal *nem*, – a másik, a riportalany viszont beszélgetésük során *igenis*, –és *mindvégig!*– tiszteletben tartotta anyanyelve törvényeit, annak nyelvtani szabályait. Tehát: az *ő* helyett az *az* vagy az *ez* mutató névmást a másik hangszerre való rámutatással (vagy más, egyértelműsítő utalással) egybekötve kellett volna használnia a riporternek *akkor, ott, abban a beszédhelyzetben...* Nem így történt! Ennek következtében, bár mindketten magyarul beszélgettek – a riportalany az *egyetemes magyar köznyelvet*, a riporter pedig egy másik magyar nyelvet, a magyarnak *egy nyelvváltozatát, egy vadhajtását* használta –, és ennek következtében nem értették meg egymást, annak ellenére sem, hogy mindketten magyarországiak. Mivel éppen a budapesti tévéadókbán megszólalók egyik gyakori nyelvi-nyelvhelyességi hibájának, a főnévi, alany-eset személyes névmás harmadik személye egyes és többes számú alakjainak, az *ő, ők*-nek beszédbeli téves használatát taglalom, hadd nevezzem a riporter által használt, beszélt nyelvet, a magyarnak ezt a vadhajtását, *budapesti tévé-magyar-nak!*

4.2.1. A következményről: az észrevétlenül kialakult új nyelvi vadhajtásról, a budapesti tévé-magyar nyelvről

A fentebb leírt példák alapján megállapítható, hogy Magyarországon él és virul a *mindenki úgy beszél, ahogy akar* elv, ám, nem csak él és virul, de szárba is szökött, sőt: gyümölcsét is meghozta, ez – a

nyelvhasználat terén *liberális eszmeiség megvalósítását biztosító, tehát előbb a nyelvi-nyelvhelyességi hibák elterjedését és meggyökeresedését, majd nyelvváltozatok szabad kialakulását is törvényszerűvé tevő* – *elv: a mindenki úgy beszél, ahogy akar* elv. Ezt bizonyítják, több más igen elterjedt, vagy már többé-kevésbé meg is gyökeresedett nyelvhelyességi hibával egyetemben, az eddigiek során ismertetett főnévi személyes névmások használatában észlelt tévesztések is! Tehát: tudomásul kell venni, hogy a mai magyar nyelvben az *irodalmi-, az egyetemes- és regionális köznyelv, a tájnyelvek és csoportnyelvek mellé Magyarországon felfejlődött egy, valamelyest a jógó-magyarral rokonítható új köznyelvi nyelvváltozat, vagy másképpen minősítve, másképpen nevezve: egy új rétegnyelvi vadhajítás, – a budapesti tévé-magyar nyelv!* És a jelek szerint ezt a nyelvet a Magyarországon élőknek, de határon túli magyarul beszélőknek és magyar-ajkúaknak is, ismerniük kell, ha nem akarják a magam nézői-hallgatói, valamint a fentebb leírt értelmiségi riportalany kellemetlen társalgási szituációját megélni. Én azonban – hadd mondjam ki! – inkább a távirányító használatát (csatornák váltását, vagy a készülék lekapcsolását) választom a *budapesti tévé-magyar* tanulása helyett... Azonban a magyarországi nyelvhasználat e tényállásának ismeretében sem hallgatható el, hogy vannak Magyarországon (bár, szerintem, az elvárhatónál kevesebben!), olyan közszereplőknek is tekinthető értelmiségiek, akik ugyan ismerik és értik is, de tévében megjelenésük során sohasem beszélnek, sohasem használják a *budapesti tévé-magyart*. Ők minden alkalommal egyetemes magyar köznyelven és igényesen fejtik ki nézeteiket. Megfigyelhető azonban, hogy azon tévébeszélgetések során, amikor olyan riportalannyal/riportalanyokkal szerepelnek együtt, aki/akik *tévé-magyar nyelven* fejtik ki véleményüket, elismerést érdemelő önfegyelemről tesznek tanúbizonyságot, ugyanis ilyen esetekben a *tévé-magyart* beszélő riportalanyok megnyilatkozásait hallgatva, csak ritkán, csak elvétve, és akkor is, alig észrevehetően pillantanak oldalra, vagy rebben meg a szemük. Viszont, ha anyanyelvük törvényeit és nyelvtani szabályait spontánul tiszteletben tartó riportalannyal/riportalanyokkal és riporterrel szerepelnek együtt, a néző érdekes gondolatokat, jó meglátásokat hallhat, igényesen megválasztott, árnyalatokat is érzékeltető szóhasználattal, és megfogalmazásban. Ezek ugyan ritka alkalmak, de az ilyen alkalmakra várva érdemes a budapesti tévéadókra kapcsolni...

4.2.2. Összefoglalás helyett, e rész záradékként: egy mondat budapesti tévé-magyarul

És most, összefoglalás helyett, következzen az eddigiek során idézett tévesztéseket tartalmazó mondatok egy részének egyetlen mondatba, és egy eseménysorba vont elmondása, ismertetése *budapesti tévé-magyar* nyelven, ennek a beszédnek illusztrálásaként, és, hogy e mondat a dolgozatom tárgyát képező nyelvhelyességi tévesztések révén érzékeltesse a *budapesti tévé-magyar nyelv* jellegzetességeit, valós voltát, közlésekre való „alkalmasságát”, azaz: – alkalmatlanságát. Következzen hát a mondat:

„A *budapesti tévé-magyart* beszélő jóízűen elfogyasztja **őket** (a gránicákat) és **őt** (a lángost, a fánkot) meg **őt** is (a paradicsomos-brokkolis mártást), – és nem gyerekeket, embereket eszik, merthogy a *budapesti tévé-magyart* beszélő nem mesebéli lény! – megissza **őt** (az epervér szárazbort), azért pedig, hogy csinos legyen, fejére illeszti **őt** (az ukrán, a lengyel, vagy a horvát népi fejdísz), netán **őket** (mind a hármat) – ha nagyon szép akar lenni! – és felszáll **őrá** (a ház mögött látható buszra), ugyanis a vadonba utazik, hogy lássa **őt** (a galócát), és **őket** (a nyestkutyákat), meg, hogy az erdőszéli gyárban megcsodálja **őt** (a parkettakészítő gépet), továbbmenve pedig, a madárgyűrűzőknél megnézze **őt**, (a legkisebb), meg **őt** (a második), meg **őt** (a legnagyobb madárgyűrűt), végül pedig, járművet cserélve, felszáll **őrá** (a tizenkettedikként elkészült hajóra) és előveszi **őt** (a másik hangszert), és zenél meg dalolgat, és nem hallgatja meg rádión, de tévén sem a külföldi politikus beszédét, mert amit az mond, **ő** csak egy politikai lódum, **őket** viszont (az épülő nagy játéktereket) majd máskor nézi meg.” És a kérdés már csak az, hogy ugyan *kivel* vagy *mivel* ropná a táncot a *budapesti tévé-magyart* beszélő, ha történetesen ezt mondaná: „**Őt** kérem fel egy táncra.”?!

5. A harmadik személyű egyes-és többes számú főnévi névmás, az *ő* és *ők* nyelvi-nyelvhelyességi szempontból meg nem felelő, téves hazai használatáról

5.1.1. Tévesztések a VRTV2 magyar nyelvű adásaiban

Tévénézés közben füzetembe jegyzett hibák egész sorának koncentrált végigolvasása után, meglepetten állapítottam meg, hogy az új-

vidéki tévéadó azon hír-és politikai eseményeket elemző, valamint más tárgyú beszélgető műsoraiban, amelyeket végignéztam, a főnévi személyes névmás harmadik személy egyes-és többes számának használatát illetően egyetlen egy nyelvi-nyelvhelyességi tévesztést vettem észre, méghozzá „*hazait*”, a következőt:

„Ez a maci barnamedve és jegesmedve keveréke. **Ő** egy külföldi állatkertből került Palicsra.”³⁶ (azaz, a Palicsi Állatkertbe, B. F.)

Ilyen „behozatali” hibát egyet sem jegyezhettem füzetembe, annak ellenére sem, hogy egyik-másik közlésen éreztem, hogy magyarországi hírforrásból származhat. Más jellegű „behozatali” és „hazai” hibát, persze, találtam bejegyzéseim között, ezekről azonban majd akkor szövegek, ha tárgyalásuk sorra kerül.

5.2. Tévesztések a Magyar Szóban

5.2.1. A „behozatali” hibák

A *Magyar Szó* esetében is, amint azt fentebb tettem, előbb a „behozatali” hibákkal foglalkozom, és csak ezek ismertetése után a „*hazaiakkal*”. Az egyes szám harmadik személyű főnévi személyes névmás használata (*ő, ők*) kapcsán négy „behozatali” hibát vettem észre, három olyan híryanagban, amelyeket a lap munkatársai magyarországi hírforrástól, vagy laptól lektorálatlanul vettek át. Ezek érdekessége, hogy a négy tévesztés közül az első kettő egy, négy furcsa történetet ismertető cikk első és harmadik történetéből való, míg a másik kettőt, a lap azonos napon megjelent számának, azonos rovatában két egymástól eltérő tartalmú rövidhírében leltem fel. Az első cikk első történetének nyelvi-nyelvhelyességi hibát tartalmazó mondata a következő mondat:

– „A furcsa szerzett, akár Nessie rokona is lehetne, **ő** azonban Kanadában, pontosabban Brit Columbiában „él”.

A harmadik történetből pedig a következő mondat tartalmaz a szóban forgó személyes névmás használatát illetően tévesztést:

– „Míg Nessie-t és Ogapogót csak a szemtanúk beszámolóiból ismerjük, és néhány hamisítványnak bizonyult felvételen láthatjuk **őket**, a szibériai ördög létezése már a tudósok körében is számos vitára ad alkalmat.” (life, hu – Paucsics Veronika)³⁷

³⁶ VRTV 2, 2019. VII.

³⁷ Magyar Szó, Tarkavilág, 2013. XI.

A másik két hiba a két cikk következő mondataiban lelhető fel:

– „A baloldali liberális, migránspárti politika elfoglalta az európai intézményeket, és saját céljaira használja **őket**, már nemcsak kampányidőszakban, hanem azt megelőzően is.” (MTI)³⁸

– „A Nemzetközi Beruházási Bank tagjai a volt szocialista országok közül kerülnek ki, legnagyobb részvényese Oroszország, **őt** követik Bulgária, Magyarország, amely 2000-ben történt kilépése után 2015-ben újította meg tagságát. (MTI/portfolio.hu)”³⁹

5.2.2. A „behozatali” hibákról

Az bizonyos, hogy a közölt hibák közül egyik hiba esetében sem lehet szó sem megszemélyesítésről, sem *harmadik személyű vonatkozás*-ról, ugyanis a hibákat tartalmazó mondatokból ilyen sajátosságra egyetlen jel sem utal. Ezekre a nyelvi-nyelvhelyességi tévesztésekre valóban illik a „behozatal” kifejezés, először is azért, mert valóban behozataliak, magyarországi hírforrásoktól vették át valamennyit, másrészt viszont azért, mert sajátosságaikat tekintve a budapesti tévéadások műsoraiból idézettekkel teljes mértékben megegyeznek: minden esetben mutató névmás használata lenne a jobb, a nyelvhelyességi szempontból elfogadható.

5.2.3. A „hazai” hibák

Jellegüket tekintve a szóban forgó „hazai” nyelvi-nyelvhelyességi hibák sem különböznek, és nem is különbözhetnek a magyarországi tévéadók műsoraiban észlelt főnévi személyes névmások harmadik személyét jelölő szavak, az *ő, ők* egyes-és többes számának használatában vétett hibáktól, hiszen jórészt azok „mintájára” jöttek létre. Ez az átvétel, illetve ennek jelensége a lapban létrejöhetett az anyaországi nyelvhasználat kritikátlan elfogadása, az ahhoz való önkéntes, netán önkéntesen vállalt kényszerű-kelletlen idomulás „eredményeként”, vagy, amint az Magyarországon is lehetséges, „a nyelvi változások törvényszerű és törvényerejű bekövetkezésének” nevezhető nyelvészeti felfogás elfogadása következtében is. Ez utóbbi érvből adódóan, logikusnak is tűnhet az anyanyelv eddig érvényes és gyakorlatban alkal-

³⁸ Magyar Szó, 2019. I.

³⁹ Magyar Szó, 2019. I.

mazott nyelvtani szabályainak további gyakorlatban tartásáról itteni médiumok egyes szereplői részéről bekövetkezett önkéntes lemondása. Ezt a lemondást azonban, esetenként, az éppen divatos trendhez való tartozás, „a trendinek lenni” vágya is elősegíthette. A lapban észlelt hibák pedig a következők:

– Július 1-jétől a villanyáram díjbeszedését az EPS⁴⁰ sznabdevanje nevű új szolgáltató végzi, így az áramszámla folyósítására és megfizettetésére is **ő** jogosult.”⁴¹

– „... vannak nemzetgazdaságok, amelyek köszönik, jól vannak, vannak feltörekvőek, melyek szépen prosperálnak, és természetesen vannak „lúzerek’, akik sehogyan sem tudnak alkalmazkodni az előállt helyzethez. Az **ő** esetükben nem is lehet egyértelműen megítélni, hogy mennyire a külső és mennyire a saját tévedéseik, rossz gazdaságpolitikájuk vagy éppen tehetetlenségük áldozatai.”⁴²

– „A NATO felvette tagjai közé Albániát és Horvátországot. Ami azonban utolsó csepp volt a pohárban, az a NATO által Grúziának tett ígéret, hogy hamarosan **ő** is tag lehet.”⁴³

– „**Ő**t a Drina folyóból mentették ki. A vidrafiút Colenak nevezték el az állatkertben, **ő** még egyelőre rejtve van a látogatók elől,⁴⁴

– A napokban az állatkertben (a palicsiban, B. F.) harmincnyolc kis teknős is menedéket kapott, **ők** egy utazótáskában voltak elrejtve, ismeretlen személy szándékozta **őket** átvinni a szerb-magyar határon.”⁴⁵

⁴⁰ A szerb nyelvben kétféle írás használatos: a latin és a cirill betűs. A mai államvezetés ez utóbbi használatát tette kötelezővé a köztisztviselőkben és közintézményekben. Az írásomban tárgyalt nyelvi-nyelvhelyességi mondatban a betűszóval a Szerbia Áramgazdasága nevű köztisztviselő névnek kezdőbetűit latin-, ezen vállalat későbbben alapított részlegének nevét képező szót, a sznabdevanje szót (latin betűkkel írottán: *snabdeva-nje*) pedig, mintha az cirill betűs írásban lett volna írva nem latin betűs írást használó nyelvek szavait a magyar helyesírásnak megfelelően a magyar ábécé betűivel írottán közölte a lap. A kevert írásmód, természetesen, a szerb- és a magyar szövegben is helyesírási hiba. Itt jegyzem meg, hogy írásomban, mivel csak a főnévi személyes névmások 3. személye egyes- és többes számának használatában észlelt nyelvi-nyelvhelyességi tévesztésekkel foglalkozom, a mondatokat tehát az e hibák megléte miatt idéztem, más hibák tárgyalására nem térek ki.

⁴¹ Magyar Szó, 2013. VIII.

⁴² Magyar Szó, 2013. IX.,

⁴³ Magyar Szó, 2015. VIII.

⁴⁴ Magyar Szó, 2017. VI.

⁴⁵ Magyar Szó, 2017. VI.

– Az ausztrál nagykövetségtől kaptunk három számítógépet, amit idáig nem tudtunk beüzemelni. Most három fiatal holland számítógép-szakértő vállalta, hogy beüzemeli **őket**.⁴⁶

5.2.4. A „hazai” hibákról

A hibák láttán, már ezen áttekintetés kezdetén megállapítható, hogy a magyarországi tévéadók szóban forgó típusú hibáival azonos hibák a „behozatali” és a „hazai” hibák is, de ottani előfordulásukhoz viszonyítottan —még a hazai tévécsatorna műsor-idejének rövidebb voltát, tehát a hibák előfordulási lehetőségének kisebb eshetőségét figyelembe véve is—, jóval kevesebb tévesztés jelent meg az itteni adásokban, meg a *Magyar Szóban* is. Az a megállapítás azonban, hogy az itteni két médium munkatársai és riportalanyai a főnévi személyes névmások egyes-és többes száma 3. személyének, az *ő, ők* mutató névmásként, azaz, *funkció-átvevő* szerepkörben (ahogy ezt a jelenséget fentebb már többször is neveztem) ez ideig ritkábban használták, még nem jelentheti azt, hogy a helyes nyelvhasználat e részletkérdésében szűkebb pátriánk magyar nyelvhasználatát illetően nincsen gond. Mert van. Már azért is van, mert a szóban forgó hiba az itteni nyelvhasználatban is megjelent, „behozataliként” is (ugyanis a lektorálás elmaradása sem lehet éppenséggel a véletlen műve!), de itteni újságíróktól eredően is. Mentegőtődni, persze, lehet több dologgal, például azzal is, hogy nem jelent meg sok hiba (a tévéadásokban csak egy, és a *Magyar Szóban* is 2013-tól 2018-cal bezárólag mindössze 4 „behozatali” és 6 „hazai”), és hogy ezekből egyik-másik véletlenül is bekerülhetett a közlésekbe. De, a hiba ettől még hiba! És akkor is az, ha egyik-másik hiba keletkezésének körülményeit tekintve sajátosan érdekes is. A „hazai” hibák közül egy ilyen, sajátosan érdekes hiba, a fentebb idézett nemzetgazdaságok helyzetét elemző írásban fellelt tévesztés, az idézett mondatok sorában, a második mondatban előforduló nyelvi-nyelvhelyességi hiba. Ebben a mondatban a tévesztés előhívó oka, minden bizonnyal az az ismerősök találkozásakor szokványosan elhangzó „hogy vagy?” kérdésre, szokványosan adott „Köszönöm, jól vagyok.” válaszból keletkezett új szólás, a „*köszönik, jól vannak*”, valamint az a *lúzerek* angolból átvett és anyanyelvünkben meghonosodni látszó szó, amely elsődleges jelentését tekintve szintén személyre vonatkoztatva használatos a magyarban.

⁴⁶ Magyar Szó, 2018. VI..

Ugyanis az új keletű szólás jelentésében elsődlegesen jelenik meg a személyre utalás, „*a valami kellemetlenséget jelentő dologban valaki (ember) érintetlensége, nem érintett volta*”. És csakúgy erőteljes a személyre, személyekre vonatkozás a *lúzer/lúzerek* frissen átvett szóban is. Az új szólás és az idegen szó kettőzött erejű, figyelmet és nyelvérzéklet gyengítő hatását erősítette fel, tetézte még a főnévi személyes névmás harmadik személye egyes-és többes számának *nem emberre, nem személyre* vonatkozó értelemben való magyarországi nyelvhasználatban elterjedt, már-már meghonosodott voltának „határokon átívelő” terjedése, a vajdasági magyarság nyelvhasználatában való megjelenése. Ezek a hatások együttes erővel játszhattak, és minden jel szerint játszottak is közre e nyelvi-nyelvhelyességi tévesztés fentebb idézett mondatban való megjelenésében, előfordulásában. És, ha most az elmondottak figyelembevételével részre bontva olvassuk a nyelvi tévesztést tartalmazó mondatot, szinte tapinthatóvá, szemmel láthatóvá válik, hogy miként érvényesül az új szólás és a nyelvünkben még szintén új szó személyre vonatkozásának eleven, valamint a magyarországi nyelvhasználatban elterjedt nyelvi-nyelvhelyességi hiba hatóereje, milyen fokozatossággal homályosítja el a nyelvi-nyelvhelyességi szabályt, miként keletkezik a nyelvi hiba. Tehát, kezdjük a megfigyelést: „... vannak nemzetgazdaságok, *amelyek* köszönik, jól vannak...” (Kiemelt szó, B. F.) Az *ember – nem ember* megkülönböztetés az *amelyek* vonatkozó névmásnak és köztöszónak köszönhetően megvan, és csakúgy megvan még. a mondat folytatásában is, a névmás *melyek* változatának használata révén: „... vannak feltörekvőek, *melyek* szépen prosperálnak,” Azonban a következő részben: „... és természetesen vannak „*lúzerek*’, *akik* sehogyan sem tudnak alkalmazkodni az előállt helyzethez.” (kiemelte, B. F.), e mondatzáró részben, már újabb személyre vonatkozó szó, a „*lúzerek*” jelenik meg, amelyet annak jelzéseként, hogy ezt a szót sem személyre utaló jelentésben használja, idézőjelek közé tett a szerző, ám ebbéli jelzésének hatását a szövegrészben kétszer is (kétszeres erővel és hatással!) megjelenő személyre-utalás semlegesítette, jobban mondva: törölte a nyelvi-nyelvhelyességi szabályt az *akik* személyes vonatkozó névmás és köztöszó megjelenésével, amint azzal is, hogy elmaradt annak jelzése, hogy már nem a nemzetgazdaságokról (mint *nem személyekről*), hanem e nemzetgazdaságok vezetőiről (tehát: *emberekről!*) szól a sorok írója. Tehát, e hiányosságok következtében jelenhetett, és jelent is meg már ebben a mondatban az *akik* személyes vonatkozó névmás, majd a következőben a személyes névmás egyes száma harmadik *személyének*

(*emberek*) nevét helyettesítő-jelentő **ő**, a megfelelő mondatkezdet, az „*Ezek esetében...*” helyett: *Az ő esetükben nem is lehet egyértelműen megítélni, hogy mennyire a külső és mennyire a saját tévedéseik, rossz gazdaságpolitikájuk vagy éppen tehetetlenségük áldozatai.* Tehát, nem szorul magyarázatra: – mégsem véletlenül keletkezett ez a nyelvi hiba sem! A többi tévesztés, nyelvi hiba kapcsán azonban már nemigen lehet ehhez fogható, de még ehhez hasonló magyarázattal sem szolgálni. Azok ugyanis a budapesti tévécsatornák adásaiban észlelt hibákkal teljes mértékben azonosítható nyelvi-nyelvhelyességi hibák.

6. Összefoglalás, következtetés

6.1.1. Az elmondottak összefoglalása

Az elmondottak – azt hiszem – bizonyítják: főnévi személyes névmás egyes és többes számának a fentebb említett tévécsatornák adásaiban szereplő személyek közléseiben, illetve az újvidéki napilapban megjelent írásokban észlelt tévesztések, nyelvi-nyelvhelyességi hibák, valóban ilyen jellegű hibák. A minél tárgyilagosabb megítélésének céljával, a kérdés kapcsán három magyar nyelvten szerzőinek kifejtett nézetét, állásfoglalását tekintettem át. Idéztem is soraikat, gondolataikat, rámutatva az azokban megmutatkozó egyezésekre, vagy nagyobb fokú hasonlóságokra, majd, a vizsgált kérdés szempontjából, a magam megállapításával összevetve vontam le következtetéseket, de, az úgyszintén vizsgálataim szempontjából felmerült, további kutatást, esetleg új, vagy részben új szempontok szerinti elemzés, elemzések irányába mutató mozzanatokat sem hallgattam el. Megállapítható, hogy: amíg a főnévi személyes névmás minden személye ember nevének helyettesítő szavaként való használata a szerzők részéről egyértelműen elfogadottnak bizonyult, amint egybehangzóan elfogadottnak bizonyult e névmás nem emberi lény, fogalom és élettelen tárgy megszemélyesítésének elfogadott használata is—, addig a harmadik személy egyes-és többes számának nem ember nevének helyettesítésére, tehát nem *3. személyre vonatkozás* jelentésértelemben való használatát illetően, a nézetek között eltérések mutatkoztak. Sőt magának a szerzőnek, Imre Samunak e megállapítása kapcsán is, két kérdés is felvetődött. Az első az volt, hogy állatok, növények, tárgyak, elvont fogalmak, ember által létrehozott intézmények, szervezetek, művek, stb. neve helyettesítésére szolgálhat-e a két 3. személyű névmás, az *ő, ők?*, a második pedig az, hogy az első kérdés

pozitív megválaszolása esetén megvalósulhat-e a harmadik személy egyes számának szóban forgó használata megszemélyesítés nélkül? És nem alaptalanul vetődtek fel e kérdések. Ugyanis az említett eltérés tapasztalható É. Kiss Katalin idézett munkájában is. Az ő meglátása szerint sem fogadható el sem a főnévi névmás alanyesete harmadik személyének, sem ezen eset a magyar nyelv viszony-, avagy esetrendszerében névmási funkcióban megjelenő kifejezések megfelelő viszonyragozási (esetrendszerbeli)⁴⁷ szavával való helyettesítése, de a többes szám alany- és nem alanyesetű, ragozott alakja névmásainak használatát is csak bizonyos fenntartással tekinti lehetségesnek. Ez tűnik ki fentebb idézett 37. példamondatából, a *nekik*, a névszói személyragozásban meglévő személynevet helyettesítő névmásnak, az *azoknak* mutató névmás utáni pozícióban való feltüntetéséből. Ezen felcseréléseket nyelvi-nyelvhelyességi szempontból magam sem tartom elfogadhatóknak, mert úgy tartom, hogy a kevésbé igényes nyelvhasználatban előforduló ilyen esetek, inkább tekinthetők olyan *funkció-átvevő* alkalmi megoldásoknak, amelyeknél *jobb*, és nyelvhelyességi szempontból *megfelelőbb* a névszói ragozás/esetek *mutató névmásainak használata*. Ennek okán pedig Imre Samunak azon állítását, meglátását, amely szerint közléseinkben „A 3. személyű *ő, űk* névmást ne m s z e m é l y r e (emberre) *akkor alkalmazzuk, ha csak a 3. személyre vonatkozást akarjuk vele kifejezni.*” (és amelynek kapcsán a két kérdés is felmerült) megszemélyesítés nélkül gyakorlatilag kivitelezhetetlennek, megvalósíthatatlannak tekintem. Az elmondottakból viszont az megállapítás következik, hogy azok az esetek, amelyeket nyelvi-nyelvhelyességi szempontból tévesztéseknek, valamint a *budapesti tévé-magyar* jellemzőiként lejegyzett, kiírt mondatpéldákban fordultak elő *valóban nyelvhelyességi hibák*, és éppen ezért *kiküszöbölendők!*

6.1.2. A következtetések:

1. Az általam használt három nyelvtankönyv kapcsán megállapíthatom, hogy nyelvészeti szempontból igen jó és szerencsés az a helyzet, amikor különböző nyelvészeti szemléletű összefoglaló jellegű grammatikák készülnek ugyanarról a nyelvről.

Ezt a tényt dolgozatom szempontjából nézve egészen bizonyos.

⁴⁷ Annak vitatásába, hogy a magyar nyelvben megfelelőbb-e viszonyragozásról, vagy esetrendszer szerinti ragozásról beszélni, nem kívánok belebocsátkozni, de hogy mondandóm egyértelmű legyen, mindkettőt említem.

2. Az összefoglaló nyelvtanok használata során akkor mutatkozik meg elkészítőik körültekintése és figyelmük részletkérdésekre való kiterjedtsége, amikor az érdeklődő a kézbevevett grammatikákon belül egy-egy nyelvtani nagyobb egység kérdéseivel foglalkozó szerző munkájában, az őt érdeklő részletkérdésére választ talál, esetleg annak irányba mutató utalást. Ez természetesen, nem csak a szerzőktől, hanem célkitűzéseiktől és a grammatika tervezett felhasználásától is függ. Mindhárom általam használt grammatika célkitűzései meghatározottak: az első, a *Leíró nyelvtan*, a kor nyelvészeti ismereteiről részletes tájékoztatás céljával készült mű; az *Új magyar nyelvtan* középiskolai tanároknak és érdeklődőknek szánt grammatika, amely sikeresen tömörített, szemléletéből semmit el nem hagyó kivonata, rövidített változata az ugyanezen szerzők által készített grammatikának, a Kiefer Ferenc szerkesztésében megjelent *Strukturális magyar nyelvtan 1-2.* kötetének. (Akadémia Kiadó, Budapest, 1992.). E sajátosságát tapasztalva használhattam és használtam is fel ezúttal írásomban. A *magyar nyelv könyve* egyetemi tankönyvnek készült, valamint azon érdeklődők számára, akik e szinten kívánják megtartani nyelvi-nyelvtani ismereteiket. A szerzők a nyelvismereti anyagot e célt szem előtt tartva ismertették.

3. A *magyar nyelv könyve* nyolc, mindannyiszor átdolgozott és bővített kiadása, eladott példányainak imponáló száma, de maga az a tény is, hogy ez a nyelvtankönyv már antikváriumokban sem vásárolható meg, azt láttatja, hogy egy ennél a nyelvtannál részletesebb, a mai nyelvészeti ismereteket összefoglaló jellegű grammatikai munkára, egy újabb leíró nyelvtanra meg van az igény. Ebből pedig az is megállapítható, hogy Magyarországon is, de országhatárain túli területeken is széleskörű az érdeklődés a magyar nyelv igényes használatát biztosító nyelvi-nyelvtani és helyesírási szabályok megismerése, és ezek napi szó- és írásbeli közlésekben való használata iránt.

4. Ebbéli igényeket elégítene ki és jelentős érdeklődésre is számíthatna az a budapesti tévécsatorna, amely kedvező műsoridőben lehetőséget biztosítana olyan magyarországi nyelvésznek, aki az adásokban előforduló nyelvi-nyelvhelyességi hibákról szólna, valamint helyesbítésük, elkerülésük módjáról szólna. De ahhoz, hogy ilyen műsorszám bármelyik budapesti tévécsatornán adásba kerülhessen, szakítani kell a nyelvhasználatot illetően azon teljesen abszurd elvvel, amely szerint mindenki *úgy beszél, ahogy akar.*

Felhasznált irodalom:

- A. JÁSZÓ A. (főszerkesztő) (2007): *A magyar nyelv könyve*, nyolcadik kiadás, Trezor Kiadó, Budapest
- IMRE S.: Szófajok. A névmás. 237-250. in: TOMPA J. (szerk.) (1961): *A magyar nyelv rendszere*. Leíró nyelvtan I kötet. Bevezetés. Hangtan. Szótan, Akadémia kiadó, Budapest
- É. KISS K.: Mondattan. in: É. Kiss K. – Kiefer F. – Siptár P. (1998): *Új magyar nyelvtan*, Osiris Kiadó, Budapest